

**ТРАНСКОДУВАННЯ СИМВОЛІКИ ПРОСТОРУ В ТЕКСТАХ
“КРУТОГО” ДЕТЕКТИВУ РАЙМОНДА ЧАНДЛЕРА**

У статті презентовано особливості функціонування символіки простору в текстах “крутого” детективу Раймонда Чандлера та її транскодування в текстах перекладу.

Ключові слова: детективний текст, символіка простору, прогностична функція, транскодування символіки.

The article represents peculiarities of space symbols functioning in “hard-boiled” detective texts of Raymond Chandler and its transcoding in target texts.

Key words: detective text, space symbols, prognostic function, symbols transcoding.

Мова символіки є найдавнішою з усіх мов. У ній людина фіксувала найвищі цінності своєї культури, створюючи свого роду “словник” національної культури. А отже, перестворюючи символи засобами іншої мови, перекладач тим самим переносить їх із однієї культури в іншу, що неминуче створює цілу низку труднощів на усіх етапах перекладацького процесу [2].

Для детективу як типу тексту коректне декодування й адекватне відтворення символіки постає важливим завданням для перекладача, оскільки символи, виконуючи прогностичну функцію, постають засобом винесення на поверхню тексту інформації, що дозволяє заздалегідь розкрити таємниці, які лежать в основі сюжету. Таємниця ж, в свою чергу, є найважливішою текст-типологічною ознакою детективу як типа тексту.

Метою нашої статті, таким чином, постає презентація особливостей функціонування символіки простору в текстах “крутого” детективу Раймонда Чандлера та її транскодування у текстах перекладів.

Для детективу як типа тексту транскодування і відтворення символів у ПТ має надзвичайно важливе значення. Зважаючи на те, що сюжет детективного твору завжди будується навколо детективної таємниці, яку необхідно розкрити, символи введені у тканину такого твору почасти постають “ключем” до її розкриття. Причому ступінь частоти уведення автором у детективний текст символічних маркерів залежить від підтипу детективного тексту. Приміром, класичний англійський детектив ніби “просякнутий” символікою на відміну від “крутого” американського (hard-boiled) детективу. Це пояснюється, насамперед, тим що “світ” класичного детективу набагато впорядкованіший ніж “світ” хард-бойлду. А саме, у класичному детективі межа між “своїм світом” й “іншосвітом” досить чітка, а більшість персонажів не вирізняється “маргінальністю”. І тому, символічні маркери проступають у класичному детективі набагато рельєфніше, ніж у інших підтипах детективного тексту.

Натомість, у hard-boiled детективі наскрізний персонаж завжди постає “контактером” (він легко входить в “іншосвіт” і є визнаним у ньому). Більш того, чіткого розрізнення “світів” у hard-boiled детективі взагалі не існує, вони ніби злиті воєдино і хвилеподібно ідентифікують себе за посередництвом символіки, а отже, ідентифікація та декодування символів у такому типі детективу є значно утрудненими і постають нелегкими завданнями для перекладача.

Розглянемо особливості функціонування символіки простору в детективних текстах Р. Чандлера та шляхи її транс кодування при здійсненні перекладу. У наступному фрагменті ВТ символіка простору **вказує на “маргінальність” персонажу Кейті Хоум:**

"This house was on the second level, in a loop the street made rounding a spur of the hill. It stood on a terrace, with a cracked retaining wall in front and several vacant lots behind" [8, p. 3]. У ПТ вдало відтворено усі символічні маркери подані автором: *"Будинок Кейті стояв ніби на другій терасі – на звиві дороги, що огинала відногу пагорба. Він самотньо бовванів угорі, підпірна стіна в кількох місцях тріснула, а позад будинку виднілися пустирі"* [6, с. 3]. В описі житла Кейті Хоум вбачається її часткова приналежність до "іншосвіту" ("часткова" тому, що даний персонаж повністю не належить "іншосвітові", а тільки виступає "контактером"). Індикаторами "іншосвіту" тут постають наступні: шлях до будинку проходить біля "відноги пагорбу" – низ світової вертикалі; "тріснута стіна" – відхилення від норми у "своєму світі"; "пустирі позад будинку" – індикатор "іншосвіту". І хоча будинок стоїть "угорі", тобто у верхній частині світової вертикалі, все ж таки він "бовваніє" там "самотньо" (за символікою простору "віддаленість житла від інших осель" означає зв'язок його мешканців з "чужим іншосвітом"), а, отже, більшість індикаторів вказують на "маргінальність" даного персонажу.

Символіка простору в hard-boiled детективі Р. Чандлера не тільки вказує на приналежність персонажів до певного "світу", а й інкорпорує багато іншої інформації необхідної для читача. Приміром, у наступному фрагменті ВТ символіка простору **сигналізує наближення** детектива до розгадки таємниці: *"Northward the street passed two hotels and some stores and branched right and left. ... Beyond this right and left turn the street suddenly became old and shabby, with broken asphalt paving..."* [8, p. 9]. У ПТ читаємо: *"Ідучи на північ, я проминув два готелі й кілька крамниць. Далі було перехрестя. ... А відразу за перехрестям вулиця раптом ставала старою, обшарпаною, асфальт на тротуарі весь у вибоїнах..."* [6, с. 10]. У поданому фрагменті детектив Марло прямує до викрадача дуже цінних рідкісних перлів, який за зібраною ним інформацією живе саме у цих місцях. За символікою простору серед понять світової горизонталі "північ" постає одним із найсильніших індикаторів "іншосвіту". Окрім того, "перехрестя" є важливим символом-індикатором магічної небезпеки і відкритості як для сил "свого світу", так і для сил "іншосвіту" (пригадаємо знаковість "перехрестя" у народних казках та старовинних обрядах) [3]. Ознаки "відхилення від норми", що виникають відразу після "переходу через перехрестя": *"стара обшарпана вулиця", "вибоїни"* постають також маркерами "іншосвіту". Усі символічні індикатори вказують на те, що детектив "входить в іншосвіт" і, відповідно, відчуває "чужий простір" як "зону тривоги", а значить наближається до того місця де розкриття таємниці "Лендерових перлів" може бути імовірним.

І дійсно, у наступному прикладі символіка простору вказує на те місце, де детектив розкриє таємницю викрадених перлів: *"He turned around in his chair and pointed out through the sleazy curtains at a distant hill. On top of the hill was a yellow and white house that shone in the sun"* [8, p. 15]. У ПТ читаємо: *"Чоловічок повернувся на стільці й показав крізь тонкі завіски на пагорб удаліні. На вершині того пагорба сяяв у променях сонця жовто-білий будинок"* [6, с. 17]. Детектив нарешті знаходить будинок, де мешкає викрадач перлів. Цей будинок розташований на "пагорбі" і постає перед очима Марло "осаяним променями сонця". Подані символічні маркери на перший погляд ніби стають у розріз зі звичними індикаторами "чужого світу". Але, спираючись на те, що символ завжди відрізняється багатозначністю, слід надати наступні пояснення до його функціонування у ВТ: за символікою простору "вершина пагорба", що належить до верхньої частини світової вертикалі, може трактуватися як приналежна до "свого/чужого" світів, оскільки як "свій світ", так і "чужий світ" мають свій "верх вертикалі" [1]. Тут "вершина пагорба" належить "чужому світові", оскільки на ній розташований будинок головного злочинця – Уоллеса Сайпа (вбивці і викрадача). У свою чергу "осаяність сонцем" будинку злочинця вказує детективові на наближення до розкриття таємниці, оскільки серед значень символу "сонце" постають наступні: "ясність", "знання", "віднаходження істини" [4, с. 57].

Окрім цього, у ВТ з'являється ще один індикатор символіки простору, що підтверджує наші попередні трактування особливостей функціонування лексем із символічним значенням: *"I drove back up the hill to the yellow and white house. It stood very much alone, four blocks from the next nearest dwelling"* [8, p. 15]. У ПТ маємо: *"Потім я знову поїхав на пагорб, цього разу до жовто-білого будинку. Він стояв окремо, за чотири квартали від найближчого житла"* [6, с. 17]. Віддаленість житла від інших помешкань за символікою простору є відхиленням від норми і постає індикатором приналежності його господаря до "чужого світу". Будинок Сайпа стоїть *"за чотири квартали від найближчого житла"*, тобто поза зоною людських помешкань, а отже символіка простору ще раз вказує на приналежність цього персонажу до "іншосвіту".

У наступних фрагментах ВТ символіка простору вказує детективові на місце та учасників злочину: *"She held a slim, tinted hand out and I went over and touched it. The thunder burst suddenly behind the hills and she jumped. A gust of air shook the windows"* [10, p. 6]. У ПТ: *"Місіс О'Мара простягла мені тонку руку з нафарбованими нігтями, я підійшов і потис її. Цієї миті за пагорбами раптом пролунав грім, і жінка здригнулася. Шибки задеренчали від рвучкого пориву вітру"* [5, с. 7]. Представлений фрагмент описує ситуацію, коли детектив вперше потрапляє до будинку родичів розшукуваної ним особи. І саме тоді, коли він спілкується з дружиною зниклого, просторові символи експлікують додаткову інформацію, важливість якої для розкриття загадки стає зрозумілою тільки після повного прочитання детективного тексту, а саме – коли детектив Кармеді на прощання тисне руку місіс О'Марі *"раптово лунає грім"*. "Грім" за символікою простору, насамперед, виступає символом Божого гніву (Божої карі) і у своєму архетипічному значенні трактується як "караюче знаряддя небесних сил" [3]. У ВТ грім лунає саме в ту мить, коли детектив прощається з дружиною зниклого і символіка простору тут ніби "натякає" детективові й читачеві, що саме тут (у цьому місці) необхідно шукати ключ до розкриття таємниці.

Символічне значення коментованої ситуації нарощується за рахунок уведення наступного символічного маркера – *"рвучкий порив вітру"* б'ється у вікно. "Вітер" – явище природи, що в народних уявленнях персоніфікується або наділяється властивостями демонічної істоти. У символіці простору "вітер" володіє як руйнівною, так і добродійною силою. Характерним є і розподіл вітрів у символіці на "добрі" (наприклад, такі, як "святе повітря" – сприятливий, попутний вітер) і на "злі", найбільш яскравим втіленням яких постає "вихор" [3, с. 74]. А отож, *"порив вітру, що рветься у вікно"* підкріплює у ВТ попередній символ – *"грим"* і "вказує" детективові й читачеві на місце скоєння злочину. Більш того, через невеликий проміжок тексту знову "проступає" символічний індикатор, що виправдовує попередні трактування маркерів символіки простору: *"That didn't bring us any closer. Detectives were nothing to him. The thunder was tumbling about in the hills like a bunch of elephants playing tag"* [10, p. 6]. ПТ: *"Від цього наші взаємини анітрохи не потеплішали. Детективи були для хлопця порожнім місцем. Грім гарцював серед пагорбів, наче стадо слонів, що грали в квача"* [5, с. 7]. Попрощавшись з дружиною зниклого безвісти, детектив виходить на вулицю й зустрічає пасинка зниклого О'Мари і, під час їхньої розмови, в тексті знову "просвічує" символ ("*грим*"), що вказує на місце й учасників злочину, адже вбивцею виявиться саме цей хлопчик.

Наступні приклади відображають, як просторові символи стають для детектива **"попередженням" про небезпеку**. Читаємо: *"It looked all right. There seemed to be two men in it. It was about a hundred feet along in the shadow of the high wall on the other side"* [10, p. 7]. ПТ: *"Машина не викликала підозри. Схоже, в ній сиділо двоє чоловіків. Вона стояла футів за сто від мене по той бік вулиці в тіні від високого муру"* [5, с. 8]. У символічній дихотомії "світло"/"тінь" "тінь" виступає індикатором "іншосвіту", у даному випадку машина, що на перший погляд *"не викликає підозри"* у детектива, знаходиться *"в тіні"* і "тінь" тут виступає як сигнал про небезпеку, що виправдовується подальшими маркерами

символіки простору: *“Suddenly the rain let go in big splashing drops and the sky was as black as Carrie Nation’s bonnet. Not so black but that I saw the sedan wheel away from the curb behind me”* [10, p. 7]. У ПТ: *“Зненацька великими краплями сипонув дощ, а небо зробилося геть чорне. Однак і в такій темряві я побачив, що седан виїздить услід за мною на дорогу”* [5, с. 8]. За міфологічними уявленнями “небо” – частина всесвіту, “верхній” світ, створений Богом. “Небо” являє собою найвищу релігійну цінність і прирівнюється до Бога, наділяється божественною чистотою й сакральністю, а також протиставляється грішному світові людей [3, с. 316]. Властивий символіці антропоморфізм проявляється й в уявленнях про “небо” – у надаванні йому здібностей радіти, сердитися, плакати, допомагати людям, винагороджувати їх, карати.

А отже, стрімка зміна кольору неба (“небо зробилося геть чорне”) у представленому фрагменті ВТ виступає попередженням для детектива про небезпеку. Це “попередження” підкріплюється ще одним символічним маркером – *“зненацька великими краплями сипонув дощ”*. Таким чином, “дощ” постає “посередником” у “спілкуванні” неба і людини (детектива), а саме – звертає своєю появою увагу детектива на небо, яке, у свою чергу, інкорпорує “попереджувальну” інформацію. І дійсно, при подальшому прочитанні детективного тексту виправдовуються зазначені потрактування символіки простору (детектива викрадають, допитують і намагаються отруїти).

Отже, символіка простору в детективному тексті виступає потужним додатковим джерелом інформації для читача, яку треба коректно декодувати з ВТ й адекватно відтворювати у ПТ.

А тепер прокоментуємо **неточності у відтворенні символіки простору** в ПТ детективних оповідань Р. Чандлера, що нівелюють інформацію, яку покликана надати читачеві саме символіка.

“Маргінальність” персонажу Кейті Хоум маніфестується символікою простору, коли детектив потрапляє до її житла: *“I unlocked it and stepped, as it were, through a mirror. Everything was backwards, except the furniture. The living room on that side had twin beds, didn’t have the look of being lived in”* [8, p. 3]. У ПТ читаємо: *“Я відімкнув її і ступив до кімнати, яка була точнісінькою копією попередньої. Всі кімнати повторилися, тільки у зворотньому порядку, за винятком меблів. У загальній кімнаті цієї частини будинку стояло двоспальне ліжко, але навряд чи тут хтось жив”* [6, с. 3]. За символікою простору такий маркер як “схожість простору, в якому живуть, на нежилий” є відхиленням від норми “свого світу”, а така ознака помешкання як “кімнати, що ніби віддзеркалюють одна одну” взагалі постає індикатором зв’язку з “іншосвітом” його господаря, оскільки одне з основних потрактувань поняття “дзеркало” у символіці – “вхід в іншосвіт” [3]. У даному випадку в ПТ вдало відтворено символічний маркер “нежилого простору”, але недостатньо чітко передано “дзеркальне відображення кімнат”. Перекладач тут відтворює зміст повідомлення шляхом модуляції: *“ступив до кімнати, яка була точнісінькою копією попередньої”*, але не виводить на поверхню тексту символічний підтекст. Адже у ВТ ми читаємо: *“stepped, as it were, through a mirror”* і у даному випадку еквівалентний переклад міг би вивести поданий автором символічний маркер на перший план.

Наведемо приклад, де символіка простору постає вказівкою на приналежність персонажа до “іншосвіту”: *“Steiner’s hideaway had a square box hedge in front of it, more than window-high. The entrance was a sort of maze, and the house door was not visible from the road”* [9, p. 3]. У ПТ маємо: *“Перед Стейнеровим будинком ріс густий самишитовий живопліт, що затуляв вікна. Вхід у глибину двору нагадував лабіринт, і з дороги дверей будинку не було видно”* [7, с. 3]. “Вікно” постає дуже важливою одиницею символіки простору, оскільки його розмір, оформлення і те, як його використовують мешканці житла або “гості” постає чітким індикатором приналежності господаря житла до “свого світу” або “чужого”. “Вікна будинку” у символіці дуже часто асоціюють з “очима будинку” через які господар бачить світ, а “світ”, у свою чергу, має доступ до нього [1]. Вікна будинку

Стейнера “заросли живоплотом”, тобто “контакт зі світом” обмежений, отже дану особливість слід трактувати як “відхилення від норми”. Окрім цього, вхід до будинку Стейнера “нагадує лабіринт”, що ймовірно містить у собі алюзію на міф про Мінотавра. А той факт, що господар помешкання, яке нагадує лабіринт, за символікою належить до “чужого світу”, дійсно підтверджується під час прочитання детективного тексту. У ПТ адекватно відтворено прокоментовані символічні маркери, але переклад лексеми “hideaway”, якою автор називає житло даного персонажа не є адекватним у першу чергу з точки зору символіки. У ПТ дану лексему відтворено шляхом генералізації – “будинок”, але з огляду на низку символічних маркерів подана лексема потребує при перекладі іншого перекладацького прийому, а саме – конкретизації. А отже, лексема – “схованка” була би більш прийнятною у даному випадку й більш того, ще чіткіше б підкреслила нагнітання символіки простору, оскільки “нелюдська” назва помешкання виступає потужним індикатором приналежності до “чужого світу”.

Символіка простору у hard-boiled детективі Р. Чандлера вказує і на контраст “світів”, до яких належать персонажі як от у наступному прикладі: “*That room reached all the way across the front of the house and had a low, beamed ceiling ... Books filled low shelves. ... In the middle of the rug there was a big, low desk and a black chair with satin cushion at it. ... On a sort of dais near one end wall there was a teakwood chair with arms and a high back. A dark-haired girl was sitting in the chair...*” [9, р. 4]. У наведеному фрагменті ВТ символіка “верха”/“низу” є сигналом, що підкреслює контраст “світів”, до яких належать персонажі. Як бачимо, житло Стейнера (торговця порнографічними виданнями) характеризується символічними індикаторами, що відносять його до “низу” світової вертикалі: “*низька стеля*”, “*низькі книжкові полиці*”, “*низький стіл*”. У той же час Кармен Дравек, яка є “контактером” між “своїм” і “чужим” світами знаходиться у будинку Стейнера на такому місці, що символічно вказує на її контрастну до Стейнерової приналежність. А саме, вона сидить “у кріслі з *високою спинкою*”, яке стоїть на “*підвищенні*”. У ПТ читаємо: “*Ця кімната з низькою брусованою стелею займала всю передню частину будинку. ... низькі полиці заповнені книжками. ... Посеред килима я побачив великий письмовий стіл і чорне крісло з жовтою атласною подушкою на ньому. ... На підвищенні під стіною стояло крісло тикового дерева з високою спинкою. У ньому сиділа чорнява дівчина...*” [7, с. 4]. У ПТ адекватно відтворено символічні маркери подані автором, але еліміновано одну з ознак, що у даному випадку виступає індикатором нагнітання символіки простору. Тобто у ПТ ми маємо: “*низьку стелю*”, “*низькі полиці*”, але “*великий письмовий стіл*”. У той час як у ВТ читаємо – “*a big, low desk*”.

Отже, символіка простору в hard-boiled детективних текстах виступає індикатором приналежності персонажів (“свій світ” / “чужий світ” / “межа між світами”), інкорпорує попереджувальну інформацію для персонажів, постає сигналом щодо наближення до розкриття детективної таємниці; вказує на місце та учасників злочину тощо. Таким чином, перекладачеві при відтворенні просторових символічних маркерів необхідно бути вкрай уважним, щоб не послабити символічну імпліцитну інформацію закодовану у ВТ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Новикова М.А., Шама И.Н. Символика в художественном тексте. Символика пространства (на материале “Вечеров на хуторе близ Диканьки” Н.В. Гоголя и их английских переводов): учеб. пособие / М.А. Новикова, И.Н. Шама. – Запорожье: СП “Верже”, 1996. – 172с.
2. Шама И.Н. Перевод – искусство понимать... / И.Н. Шама – Запорожье: Просвіта, 2005. – 240 с.
3. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Изд. 2-е. – М.: Междунар. Отношения, 2002. – 512 с.
4. Шейнина Е.Я. Энциклопедия символов / Е.Я. Шейнина. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Харьков: ООО “Торсинг”, 2003. – 591 с.

5. Чандлер Р. Завіса / Пер. з англ. О.Барієв, 1991. – 46 с. [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://ae-lib.org.ua>
6. Чандлер Р. Золоті рибки / Пер. з англ. Д. Стельмах, 1988. – 44 с. [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://ae-lib.org.ua>
7. Чандлер Р. Убивство під час дощу / Пер. з англ. О. Барієв, 1989. – 44 с. [Электронний ресурс] – Режим доступу: <http://ae-lib.org.ua>
8. Chandler Raymond. Goldfish, 1936. – 40 p. [Electronic resource] – Available at: <http://ae-lib.org.ua>
9. Chandler Raymond. Killer in the Rain, 1935. – 42 p. [Electronic resource] – Available at: <http://ae-lib.org.ua>
10. Chandler Raymond. The Curtain, 1936. – 42 p. [Electronic resource] – Available at: <http://ae-lib.org.ua>